

GREGOR SAMSA'YA NE OLDU?

Ekrem Sakar

- Hayır, böcek olmadı. Başlıktaki soruyu “Gregor Samsa ne oldu?” şeklinde sorsaydım o zaman böcek cevabını vermek mümkün olurdu. Her edebiyat sevdalısının Kafka'nın meşhur öyküsünü okumasa dahi, Gregor Samsa'ya ne olduğundan haberi vardır diye düşünüyorum. Şöyle başlar hikâye: “Gregor Samsa, bir sabah yatağında sıkıntılı rüyalarından uyandığında kendini dev bir böceğe dönüşmüş olarak buldu.” İlk cümleden anladığım şu: Gregor Samsa adında biri var, gece uyuyor ve sabah kalktığında bir böcek olduğunun farkına varıyor. Dolayısıyla okur olarak ne tür bir biçim kazandığını anladığımızı düşünüyoruz. Oysaki “böcek” sözcüğünün kullanılmasına rağmen Samsa'nın nasıl bir surete büründüğü herkesin muhayyilesinde farklı tezahür eder; etmelidir de. Benim asıl merak ettiğim, her ne hâle gelirse gelsin tam olarak nasıl bir hadise vukua geldiği.

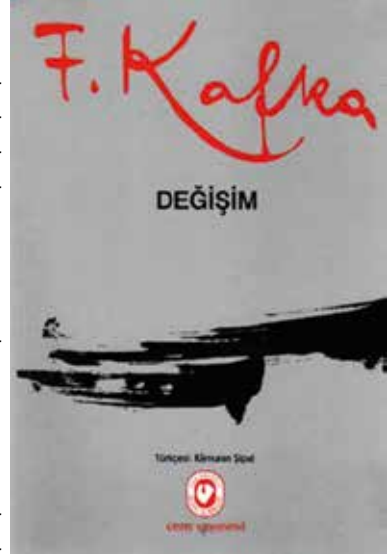
Gregor Samsa'nın görünüşü değişti mi yoksa dönüştü mü? Burada gerçekleşen eyleme dair çoğu tercümede “dönüşmek” fiili tercih edilmiş. Binaenaleyh en meşhur künyesi de *Dönüşüm*. Ahmet Cemal (Can Yay.), Levent Bakaç (Ayrıntı Yay.), Gülperi Sert (İş Bankası Yay.) başta olmak üzere çevirmenlerin çoğu ‘dönüşüm’ adını vermişler öyküye. Kamuran Şipal (Cem Yay.) ve Vedat Günyol (Araf Yay.) gibi bazı tecrübeli çevirmenlerin *Değişim*; Zeynep Bilen'in (Birey Yay.) yaptığı gibi İngilizce tercümesinden mülhem olarak *Metamorfoz* şeklindeki adlandırmalara da rastlıyoruz. Bütün olay, hikâyenin ilk cümlesinin nasıl çevrildiğiyle alakalı. Samsa; değiştiyse değişim, dönüştüyse dönüşüm olmuş. Cümlemin son kısmını “Kendini bir böcek olarak buldu.” şeklinde çevirerek Samsa'nın maruz kaldığı şeyin ne olduğunu söylemekten

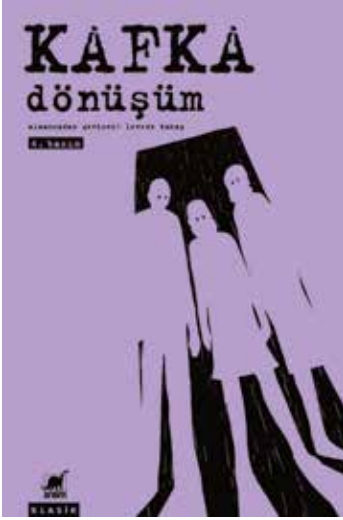
kaçınanlar da mevcut. Öykünün orijinal diline yani Almancasına baktığımızda “die verwandlung” başlığını görüyoruz. İngilizce çevirilerinde ise “metamorphosis” mefhumu yeğlenmiş ve ilk cümlelerin çevirisinde Gregor Samsa’nın başına gelen “transformed” fiiliyle anlatılmış. Form / biçim / suret değiştirmek manasına geliyor.

Gregor Samsa, öyküde her ne kadar böcek gibi yaşayan bir canlı olarak anlatılsa da insan gibi düşünmeye ve insanlarla iletişim kuran bir varlık olarak yaşamına devam ediyor. İnsanı insan yapan özelliklerinin başında akıl etmesinin ve dil vasıtasıyla iletişim kurmasının geldiğini kabul ediyorsak Samsa’nın tefekkür edebilme ve hatırlayabilme yetisini muhafaza etmesi hasebiyle aslı hâlini de koruduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda zahiri de olsa bir dönüşüm geçiriyor. Bunun yanı sıra her değişimin dönüşüm olmasa da her dönüşümün esasında bir değişim olduğu gerçeğini göz önüne aldığımızda, değişim geçirdiğini de inkâr etmek mümkün değil. Binaenaleyh mezkûr başlıkların ikisi de Gregor Samsa’nın hâl-i pür-melalini ifade ediyor. Bunların hiçbirini seçmeyip metamorfoz kavramını kullanmayı ise kopyala-yapıştır kolaycılığı olmasını bir kenara bıraktım, Türkçe düşünen okuyucu için pek bir şey ifade etmediğinden ötürü münasip bulmuyorum.

Kelimeler arasında kararsız kaldığım durumlarda, bazen kadim tecrübeden istifade etmek gayesiyle “Eskiden olsa ne derlerdi buna?” diye düşünürüm. Eskiden konuşulan dil, malumunuz üzere zorda kaldığı veya sıkıştığı yerlerde kendi malı olarak gördüğü -Arapça ve Farsça başta olmak üzere- diğer dillerden sözcük alan, bunları telaffuzuna uyduran, hatta bazen anlamlarını da değiştiren bir Türkçeydi. Öykünün adını lisân-ı Türkîde muhtemelen şu üç sözcükten biriyle karşılarlardı: tahavvül, tebeddül ya da tagayyür. Tahavvül, ‘hâl’ kökünden gelip bir hâlden başka bir hâle geçme; tebeddül, ‘bedel’

kökünden gelip bir şey yerine bir diğer karşılık kazanmak; tegayyür ise 'gayr' kökünden gelip bir başka durum almak şeklinde kabaca tarif edebiliriz. Günümüzde istifade edilen kelimelere en yakın karşılıkları şöyle olabilir: tahavvül-dönüşüm, tebeddül-değişim. Tegayyür ise bozularak değişme ve dönüşme manası içerdiği için Samsa'nın hâlini izah etmek için daha muvafık bir karşılık izlenimi veriyor çünkü bir kimsenin insan kılığından çıkarak böcek görünümünü alması yani onun bozulması ve bambaşka bir form kazanması söz konusu burada. Günümüz Türkçesindeki karşılığı için ise "ötekileşme"nin zahiri yanına vurgu yapan "başkalaşım" kelimesi bence oldukça uygun.

Doğrusunu söylemek gerekirse Gregor Samsa'nın değiştiğini mi dönüştüğünü mü başkalaştığını mı veya metamorfoza mı uğradığını tartışmaktan maksadım, kelimelerin ve kavramların duygu ve düşünce dünyamızda ne kadar önemli olduklarının farkına varmamızı sağlamak. Bhusus estetik dünyamızı süsleyen edebî ürünlerde ve düşünce dünyamızı genişleten fikrî çalışmalarda hangi kelimelerin nerede ve nasıl kullanıldıkları -farkında olalım veya olmayalım- müthiş derecede tesirli diyebiliriz. Bundan dolayı telif ya da tercüme olsun, bir eser meydana getirirken dilin günlük konuşmada olduğu gibi meramı anlatmanın ötesinde işlevleri olduğunu unutmamak mucibince sözcükleri rastgele kullanmamamız iktiza ediyor. Kelimelerin manaları arasındaki nüanslara ehemmiyet vermediğimiz vakit, kavram dünyamız da küçülür ve akabinde muhakeme kabiliyetimizi yitirmeye başlarız. Okuduklarımız hakkında etraflıca düşünemeyen, başımıza gelen hadiseleri adamakıllı yorumlayamayan, bilhassa sanat ve felsefe adına dişe dokunur bir şeyler üretemeyen, zihnimizden geçenleri doğru dürüst ifade edemeyen bir topluluk hâline gelirsek sureta insan kalabilmemize rağmen Samsa'dan çok daha vahim bir hâle düşer olabiliriz.

